

Jákob sátrai, Izrael hajlékai.

Sokszínű lokális izraelita világok helytörténeti perspektívában a 19-20. század Magyarországon

Helytörténeti konferencia – HDKE, Budapest – 2023. ápr. 17-18
előadások absztraktjai

Bajcsi Ildikó

(Clio Intézet, Budapest):

A komáromi és a környékbeli zsidóság diszkriminációja az első bécsi döntés után

Az előadás célja a komáromi, valamint a környékbeli zsidóság és a nem zsidó lakosok kapcsolataiban végbement változások bemutatása a „vészorszakban”. Komáromban már a 13. századtól éltek izraeliták, 1791-től pedig önálló hitközségük is működött a városban. A közösség a dualizmus időszakában mind kulturális, mind gazdasági téren komoly fejlődésnek indult. Az 1918-20-as államváltást követően Komárom két részre szakadt, a balparti városrész zsidó lakossága Csehszlovákiához került. A rév-komáromi zsidóság, amelynek kétharmada továbbra is magyarnak vallotta magát, a két világháború között kiegyensúlyozott és békés viszonyt ápolt a nem zsidó lakossággal. Az első bécsi döntés eseményeit követően azonban a közhangulat gyorsan megváltozott, a kormány szintre emelt antiszemitizmus gyorsan elterjedt a helyiek között, és zsidóellenes atrocitásokra is sor került a városban. Előbb az opportunisták, nemzetileg hűtlen zsidóság sztereotípiája, majd a szociális alapú előítéletek váltak népszerűvé a lakosság körében. Később pedig mindennemű keresztény-zsidó együttműködést „stigmatizált” a helyi sajtó. A zsidóellenes propaganda a „visszatért” Komáromban is sikerrel járt, hiszen a nem zsidók többsége 1944-ben elhatárolódott a zsidóság megsegítésétől, vagyis passzív és közömbös magatartást tanúsított a zsidó lakosság irányába.

Balázs Edit

(Vezető kutató, Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete – iASK, Kőszeg):

Zsidó orvosok Körmendért

A 16-17. század fordulóján, a királyi védelem nélkül maradt zsidók Nyugat - Magyarországon a földesúri birtokokon telepedtek le. Így történt ez a Batthyányak uradalmi központjában Körmenden is.

Az első világháborúig a közösség tagjai betagozódtak a község társadalmi, gazdasági életébe, s a 19. század utolsó harmadában az asszimiláció útjára léptek. Az asszimilációs igényt fejezte ki a névmagyarosítás gyorsuló üteme, különösen közalkalmazotti, katonai pályákon. Magas arányuk alakult ki a szellemi szabadfoglalkozásúak – orvosok, ügyvédek, gyógyszerészek – között. Erről a kis Vas megyei településről, országos jelentőségű tudományos és gyakorlati tevékenységet kifejtő orvosok, gyógypedagógusok kerültek ki.

Előadásomban közülük két orvos családot emelek ki. A Grünbaum (Gergő) család háromgenerációs orvosi pályáját, és Wasserlauf (Vizi) Henrikét, aki Gergő Samuval létrehozta a körmendi kórházat.

Barna Gábor

(etnográfus, prof. emeritus SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológia Tanszék;
Gál Ferenc Egyetem, Szeged):

„...külsőleg is odatartozzam, ahova érzéseim kötöttek...” Az integráció szintjei

A zsidó és nem-zsidó együttélés korai, 18-19. századi, majd a 19. század közepétől a második világháború végéig tartó időszakáról szóló árnyalt kép kialakításához mikrotörténeti kutatások (helytörténeti munkák) kellene, amelyek az „elbeszélte történelem” szemléletével, hibrid módszerekkel, új források feltárásával mutatják be az együttélés helyzetét.

A konkrét esettanulmány Kunszentmártonban végzett terepmunkán alapszik. Egy közösség kapcsolathálójának bemutatásával szemlélteti a zsidók – konfliktusoktól sem mentes – sikeres integrációját. A kialakult együttélés 1944-ben megsemmisült. A kunszentmártoni izraelita hitközség az 1950-es évek elejére megszűnt.

Bozai Ágota

(újságíró, Magyar Narancs):

„Itt nincsenek, nem is voltak” – Zsidó sorsok és történetek Somogy, Tolna és Fejér megye településeiről.

Újságíróként Somogy, Tolna és Fejér megye kisvárosait és falvait járva a helyi zsidóság emlékeit találtam. Így szereztem tudomást a lepsényi Popperék, a százötven éves hőgyészi orvos dinasztia, a siófoki zsidó iskola, a ságvári hitközség és a tabi kisvasút építőjének esetéről. Jártam elhagyott temetőben, zsinagógákban, egykori zsidó házakban. Beszéltem a helyiekkel, kérdeztem őket, mire emlékeznek az ott éltekkel kapcsolatban. „Itt nincsenek, nem is voltak.” Ez volt a legjellemzőbb válasz. Korabeli újságokban, helytörténeti iratokban találtam nyomukat. Néhány ilyen történetet mutatok be.

Csendes Tünde

(doktoranda, OR-ZSE):

Zsidó földbirtokosok és a mezőgazdaság modernizációja Győrben (1850-1947)

Kutatásom a győri és Győr környéki zsidó földbirtokosoknak a mezőgazdaságában játszott szerepét világítja meg a 19. század végétől 1947-ig. A győri zsidó agrárvállalkozó családok a magyarországi modernizációs folyamat jelentős képviselői voltak. Földbirtokosokból agrárvállalkozók lettek. A mezőgazdaságra a feldolgozóipart is magában foglaló komplex vállalkozásként tekintettek. Sikerük kulcsa a gazdaságuk racionalizálása, a tudatos gazdálkodás és a modern technikák alkalmazása volt. Ezek a családok is áldozatául estek, minden idők legsúlyosabb zsidóellenes atrocitásainak, javaikat lefoglalták, gyáraikat, birtokaikat kifosztották, hatalmas szarvasmarha-állományukat és mindenüket elvették. A többségi közösség által való hitt elfogadásukról kiderült, hogy képzeletbeli. Előadásom a következő kérdésekre keresi a választ: minek köszönhetően tudott a Mautner, a Laendler, a König, a Sold és a Lévy család saját virágzó gazdaságot üzemeltetni és azt a következő generációra átörökíteni? Mennyiben függött össze a vallási hagyományok feladása e családoknak a többségi társadalomban elfoglalt helyével? Hogyan járult hozzá a családok egyre aktívabb közéleti szerepvállalása a generációkon átívelő asszimilációs folyamathoz? Annak érdekében, hogy árnyalni tudjam a győri zsidó polgárokról kialakított általános képet, a rendelkezésemre álló forráscsoportot a mentalitástörténet, a mikrotörténet és a történeti antropológia módszereivel megközelítve igyekszem új elméleti keretbe helyezni a győri polgári életvilág ezen mozaikjait.

Erdész Ádám

(MNL Békés Megyei Levéltárának nyug. igazgatója):

A helyi társadalom szövetében – és azon kívül

Előadásomban egy alföldi nagyközség, Gyoma társadalmába beilleszkedő zsidó közösség történetét szeretném áttekinteni az 1840-es évektől 1944-i. Az előadás középpontjában a Kner család áll, elsősorban azért, mert a neves nyomdász familia páratlanul bőséges nyomtatott és levéltári hagyatékában különösen sok, a vizsgált kérdésre vonatkozó narratív forrás maradt fenn, mégpedig mindegyik időszakból. Az áttekintendő történet a konfliktusok nélkül zajló beilleszkedéstől, a befejezettek tekintett asszimiláción keresztül a kirekesztés tragikus fordulatáig fut.

Fedinec Csilla

(Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest):

***Igazolási eljárások zsidó és nem-zsidó vegyes családban
1938-1944 között: munkácsi esettanulmány***

Az igazolási eljárások a visszacsatolt területeken magukban foglalták a hatósági erkölcsi bizonyítványt, a politikai megbízhatóság igazolását, valamint a zsidó törvények miatt a származás igazolását is. Egy zsidó és nem-zsidó házaspár példáján követjük végig a fennmaradt családi iratok alapján ezek mikéntjét.

Fenyves Katalin

(történész, emerita, Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem

Helytörténet és/vagy Local Studies? A pozitívizmustól a transzdisciplinaritásig

Előadásom áttekinti a „szűkebb pátria” tudományos igényű tanulmányozásának történeti alakulását, funkcióit, módszereit és az eredmények hasznosítását. Kitér a helytörténet céljainak változásaira, a történetíráson belül elfoglalt helyére, presztízisére, instrumentalizálásának nacionalista és kommunista példáira. Ezen instrumentalizálás előli menekülő útként méltatja az adatközpontú, pozitívista megközelítést, és igyekszik bemutatni azokat az országosnál kisebb léptékű földrajzi és etnotájakkal foglalkozó, átfogó kutatási irányzatokat, amelyek a diszciplináris határokon túl, sokféle kontextusban, mégis önmagukért tanulmányozzák az emberi viszonyok és gyakorlatok által létrehozott lokalitásokat.

Gidó Attila

(Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár):

Társadalom és gazdaság. Zsidó–magyar együttélés a holokauszt előtti Kolozsváron

A 20. század első felére a zsidó népesség – hasonlóan a többi magyar lakosságú erdélyi városhoz – Kolozsváron is erős magyar integrációs folyamaton ment keresztül. Ezt igazolják a csoportközi távolságot mérő mutatók, valamint a gazdasági életben tapasztalható összefonódások. Előadásomban ezt az integrációs folyamatot és annak a holokauszt általi romba döntését mutatom be.

Glässer Norbert

**(HDKE, SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék) – Zima András (igazgató, HDKE):
*A hagyomány útjai... Lokális percepciók, tágabb keretek és bemutatási lehetőségek miskolci példán***

Az örökségesítés, örökségturizmus jelenségeihez – a 19. századi jelentéshez viszonyítva – egy kevésbé merev örökségfogalom tartozik, amely reflexíven szemlélt és a jelenünk felé haladva változik. David Lowenthal az örökség megteremtése okán azt vallja, hogy a történelmi tudás és az örökség egyaránt a jelen világához közelíti a múltat, az előbbi a megértést kívánja elősegíteni, az utóbbi viszont a hasonlóság megteremtését tekinti céljának. Az örökség megalkotása ugyanakkor szelektál is, a múlt egyes elemeit kiemeli, másokat háttérbe tol vagy elhallgat. Az előadás egy északkelet-magyarországi orthodox zsidó zarándokútvonal egyik állomásáról szól. A cádikok sírjai és halálozási évfordulói köré szerveződő útvonal kiállításai a vallási vezetők, vallási autoritások különböző típusait voltak hivatottak megjeleníteni a mögöttük álló közösségtípusok jellegzetességeivel együtt. A miskolci állomás a rabbi szerepe köré volt hivatott rendeződni. Az átfogóbb jelenségek viszont nem mutathatóak be lokális változatok és lehorgonyozottságok nélkül. A helyi közösségi múltból többféle diskurzus és narratív konstrukció létezett. A pályázati témamegjelölést követve az orthodox vallási reneszánsz, a városi orthodoxia és a hitközségen belüli hagyományos irányzatok kerültek középpontba, nem elsősorban az intézménytörténet, hanem a zsidó mindennapok változása felől. A kiállítás létrejötté ugyanakkor rámutatott az örökségesítés olyan vetületeire, mint a közösségi kötődés, tárgyi emlékek szelekciója és a bemutatott téma attrakcióvá tétele. Az előadás a felmutatott lokális jelenségek kiválasztásának és keretezésének problémáját járja körül.

Gyáni Gábor

**(történész, prof. emeritus ELTE, az MTA rendes tagja):
*Zsidó identitás és integráció az antiszemitizmus tükrében***

Előadásom áttekinti a „szűkebb pátria” tudományos igényű tanulmányozásának történelmi alakulását, funkcióit, módszereit és az eredmények hasznosítását. Kitér a helytörténet céljainak változásaira, a történetírásán belül elfoglalt helyére, presztízsére, instrumentalizálásának nacionalista és kommunista példáira. Ezen instrumentalizálás előli menekülő útként méltatja az adatközpontú, pozitivistá megközelítést, és igyekszik bemutatni azokat az országosnál kisebb léptékű földrajzi és etnotájakkal foglalkozó, átfogó kutatási irányzatokat, amelyek a diszciplináris határokon túl, sokféle kontextusban, mégis önmagukért tanulmányozzák az emberi viszonyok és gyakorlatok által létrehozott lokalitásokat.

Hangodi László

**(történész-főmuzeológus, Tapolcai Városi Múzeum):
*Utak, nyomok, tört emlékek. Zsidó kultúrtörténelmi barangolás a nyugati Balaton-felvidéken
(Tapolcai-medence, Eger-völgy, Káli-medence)***

A török kor végvári harcai korát és a Rákóczi szabadságharc térségbeli hadieseményeit követően a 18. század első harmadától egy korszakos jelentőségű társadalmi, gazdasági és kulturális fejlődés vette kezdetét a nyugati Balaton-felvidék (Tapolca szabadalmas püspöki mezőváros, a Tapolcai-medence, az Eger-völgy és a Káli-medence településeinek) történetében. A korábbi háborús idők és az ennek nyomában járó pestis következtében drámai mértékben megritkult katolikus/protestáns magyar népesség mellé szervezett és spontán betelepítési-betelepedési folyamatoknak köszönhetően új etnikumok érkeztek s találtak új otthont, befogadó környezetet, megélhetési lehetőségeket a balatoni barokk ígéretesen kibontakozó évszázadában. Az időrendi elsőség a beköltöző katolikus horvátoké, majd a 18. század első éveiben megérkeztek e táj első zsidó leteleplői, rövidesen megjelentek a rajnai frank dialektust beszélő Fekete-erdő-vidéki katolikus sváb telepések, kisebb létszámban jöttek olaszok, továbbá ettől a századtól kezdődően ismeretes a cigányság térségbeli jelenléte.

A tájegység első zsidó közössége Tapolcán jött létre, alapítói a Rajna-vidékről érkeztek. A 18. század folyamán Kővágóörs zsidóságáé a kultúrtörténeti elsőség: kialakuló és megerősödő közösségük templomot és iskolát épít. Másodikként Tapolca zsidó polgársága emeltet templomot, az 1813-ban felmagasodó ó-zsinagógát, majd iskolájuk is megnyílik 1847-ben. Ez az évtized már virágzó zsidó kultúrát talál szinte e kis balatoni tájszegleten: szinte valamennyi községben létezik már kisebb-nagyobb izraelita közösség, imaház épül Diszelben, Kapolcson, később Nemesgulácson, Badacsonytomajon, Nemesvitán, Lesencetomajon. 1848/49 ösztönzéstől megmértetésén tiszteletre méltó példát ad a tájegység zsidó lakossága is. A haza javára és a honvédsereg felfegyverzésére hirdetett közadakozások résztvevőiként, az egyes honvédszászlóaljok önkéntes katonáiként, zsidó tábortestvéreként egyaránt ott vannak a forradalom és szabadságharc valójában valamennyi színterén. A kiegyezés utáni modernizáció és polgárosodás, a gazdasági felvirágzás korának szintén tevékeny részese a nyugati Balaton-felvidék zsidósága, amely virágkor e vidék előtte sosem tapasztalt mértékű, léptékű gyarapodását hozta el. A közlekedés fejlődése, a vasútépítkezések kezdete, a balatoni bornagykereskedelem országos majd nemzetközi tényezővé válása, a demográfiai gyarapodás, intézményi struktúrabővülés, az egészségügyi viszonyok javulása, a művelődési/műveltségi helyzet színvonalának emelkedése a legfontosabb mérföldkövei a kornak. A „boldog békeidők” periódusára árnyékot vetett az 1883. évi első tapolcai pogrom, majd az első világháború éveinek történései egyben lezárták ezen időívet. A két forradalom, az 1919. évi pogromok (Tapolca és Diszel), a két világháború közötti évek, a zsidóság jogfosztását kimondó törvények, majd a nyugati Balaton-felvidéki zsidóság vészidőszaki tragédiája szötte tovább történetük szálait. Jelen előadás a korvázlat két időhatára közötti múltba tekintésre invitálja az érdeklődő közönséget, amelynek során végig szemléljük a mindezen időkből való s ma még fellelhető Tapolca-vidékéki zsidó kultúrtörténeti emlékeket, emlékhelyeket.

Kiss Gábor

(Andrássy iskola – Vecsési Honismereti Kör, Vecsés):

„És fölzúgnak a hamuszín egek...” A vecsési zsidók emlékének megmentése

Vecsést a török háborúk pusztítása után 1786-ban telepítették újra. A kezdetektől voltak zsidó lakói, akik 1%-os arányuknál jóval jelentősebb súlyban vettek részt a település felvirágoztatásában. A holokauszt nemcsak az embereket, de temetőjüket és az emléküket is elpusztította. Csend lett. Tökéletes, süket, közönyös csend. Ezt a csendet törném meg a helytörténeti kutatás, az oktatás és az emlékezés segítségével.

Kovács Szabolcs

(levéltáros, MNL OL):

„A székelyek a zsidóságot talán csak a Bibliából vagy rémes keresztényvér-szomjúságukról ismerték” – Székelyföld zsidó lakossága a betelepedéstől a megsemmisítésig

Székelyföld a történelmi Erdélyen belül viszonylag homogén magyar lakosságú területnek tekinthető. A domináns magyar többség mellett azonban elsősorban a gazdasági vagy infrastrukturális szempontból fontosabb településeken kisebb népcsoportok, elsősorban örmények és zsidók is megjelentek. Már a 17. század második feléből vannak írott forrásaink a zsidó lakosság szórványos székelyföldi jelenlétéről (elsősorban Marosvásárhely és Sepsiszentgyörgy térségéből), stabil zsidó közösségekről Székelyföldön azonban csak a 19. század második felétől kezdve beszélhetünk. Bár a székely lakosság hagyományosan nehezen fogadta be az „idegeneket,” a 19. század második, 20. század első felében mégis kialakult egy sajátos együttélés a zsidó lakosság és a helyi magyarság között, melynek a holokauszt vetett tragikusan véget. Előadásomban ezt az együttélést kísérlem meg regionális bontásban bemutatni.

Lówy Dániel

(Northern Virginia Community College, Alexandria, USA):

„Mi a magyarokat vártuk, de nem ezeket a magyarokat!”

Nagyvárad zsidó lakossága a második bécsi döntés után

Nagyvárad magyar érzelmű zsidó lakossága örömmámorban értesült a második bécsi döntéséről, amelynek nyomán 1940. augusztus 30-án Erdély északi és keleti, 43.591 km² nagyságú része visszatért Magyarországhoz. A remény, hogy a zsidó lakosoknak a magyar közigazgatás alatt jobb életük lesz, néhány nap alatt szertefoszlott. A román sajtó által „kaftános magyar”-nak csúfolt Veiszlovich Emil szállodatulajdonos fogalmazott a legfrappánsabban: „Mi a magyarokat vártuk, de nem ezeket a magyarokat!”

A visszatért területen azonnali hatállyal alkalmazták a Magyarországon már életbe léptetett zsidó törvényeket. Vitéz Rajnay Károly tábornokot jelölték ki Nagyvárad katonai parancsnokának, aki kezdettől fogva szélsőjobboldali, zsidóellenes magatartást tanúsított. A zsidó üzleteket kiköltöztette a város szélére, bevonta a zsidó nyomdák és kisebb pékségek működési engedélyét. Nagy nyomást gyakorolt a szeszgyárok és a szikvíztöltők zsidó tulajdonosaira, hogy a vállalkozásaikat potom áron adják át keresztényeknek. Ezzel kezdetét vette a kereskedelem és az ipar „ősmagyarosítása”. Dravtezky István dr., a nagyváradai pénzügyi hivatal titkára visszavonta a zsidó tulajdonosok vendéglő- és kávéházengedélyét. A Fő utcai zsidó cégtulajdonosok, iparosok és kereskedők iparengedélyét megvonták. Kialakult az úgynevezett strómanok intézménye. Mivel a vállalat vezetőségében csak őskeresztények foglalhattak helyet, az ő nevükön működött a cég.

1940. szeptemberében betiltották a visszatért terület összes zsidó újságját és hetilapját, közöttük a Nagyváradon megjelent Népünket. Felfüggesztettek minden zsidó sportegyesületet, így a nagyváradai Makkabeát (Makkabi-t), továbbá megszüntették a zsidó szervezeteket és klubokat. Betiltották a Málbis Arimin Egyesület ortodox zsidó játékonysági intézményét is.

A Horthy-rendszer magával hozta a kommunistaüldözést. AZ 1942:XV. törvénycikket a „negyedik zsidótörvényként” tartják számon. A jogszabály az elkobzott zsidó földekért nem nyújtott kártérítést, csak valamiféle térítést. A kisajátítás tizenhét nagyváradai és Nagyvárad környéki földbirtokost érintett.

Pejin Attila

(múzeumvezető, történész muzeológus, Zentai Városi Múzeum):

Változó impériumok, változó stratégiák. Zsidók, magyarok és szerbek együttélése a multietnikus Zentán.

Előadásomban azt a folyamatot szeretném ismertetni, hogyan találta meg helyét, szerepét a Zentára települő zsidóság, milyen együttélési stratégiák léteztek Trianonig, milyen változásokra került sor a két világháború közötti időszakban, különös tekintettel az itt élő zsidó közösségen belül létező vallási irányzatokra (ortodoxok, neológok, haszidok), illetve a cionizmus megjelenésére.

dr. Riczu Zoltán Ph.D.

(történész, ny. főiskolai tanár, Nyíregyházi Egyetem):

Szakemberhiány a gettósítás és deportálás után. A zsidók kitzasztásának következményei Szabolcs vármegyében, 1944-ben

A magyarországi zsidók gettóba zárásával és a vidékiek deportálásával a Sztójay-kormány véghez vitte a „zsidókérdés német mintájú megoldását” Magyarországon. Ennek következményei súlyosak voltak a megyék, a települések, a helyi közösségek működésére, életére, ám a következmények kevésbé feldolgozottak és ismertek. A zsidók és a nem zsidók közötti, addig természetes együttélés hirtelen megszakadt, a gördülékenyen működő kapcsolatrendszer felbomlott, a megszokott életrend felbolydult.

Zavarok keletkeztek a gazdasági életben, pl. a zsidó üzletek bezárásával ellátási nehézségek keletkeztek, üzemek működése került veszélybe, mert hiányoztak a hozzáértő szakemberek. A zsidó orvosok és gyógyszerészek gettósítása miatt hasonló volt a helyzet az egészségügyben is, az orvosok helyettesítése akadozott, a gyógyszertárak sokáig zárva maradtak. A hatóságok csak úgy voltak képesek biztosítani a lakosság ellátását a megyében, hogy a gettósítás alól ideiglenesen mentesített zsidókkal töltötték be az üresen maradt orvosi és gyógyszerészi státuszokat. Ezt a jelenséget dolgozatunkban a megyei levéltár eddig nem publikált dokumentumai segítségével mutatjuk be.

Mód László

(egyetemi adjunktus, SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék):

Zsidó szőlőbirtokosok és borkereskedők a Dél-Alföldön

A 19–20. század fordulójától a magyarországi zsidóság már nemcsak kereskedőként, hanem mai szóhasználatnál élve befektetőként vagy földbirtokosként is egyre szélesebb körben volt jelen, s játszhatott meghatározó szerepet a hazai szőlő- és bortermelésben. 1875-től a szőlő- és borágazatban drámai változások történtek, mivel az amerikai kontinensről behurcolt filoxéra (szőlőgyökértetű) az ültetvények nagy részét szinte teljes mértékben elpusztította. A Kárpát-medence homoktalajokkal borított térségein ezzel szemben korábban sohasem látott fellendülés következett be, hiszen a kártevő itt nem tudott a szőlő növény gyökerén élősködni. A homoki borok iránt hirtelen megnövekedett a kereslet, a Duna–Tisza közén pedig jelentős telepítési akció bontakozott ki. Az előadás elsősorban azt vizsgálja, hogy a helyi, elsősorban szegedi zsidó bankárok, vállalkozók hogyan kapcsolódtak be a szőlőtelepítésekbe és milyen típusú szőlőgazdaságokat létesítettek, milyen értékesítési stratégiákat alkalmaztak.

Salamon Pál

(Kassa):

Kassa 1841 – 1944. A kassai zsidóság demográfiai fejlődésének vázlatja.

Amikor 2006-ban újra megjelent a Jehuda Don és George Magos tanulmány a magyarországi és budapesti zsidóság demográfiai fejlődéséről alkalom adódott, hogy összehasonlítsuk a közölt adatokat a kassai zsidóság demográfia fejlődését tükröző adatokkal. A jelen esettanulmány az eltérésekre és hasonló trendekre törekszik fényt deríteni.

Kutatásaim során felmerült más városokkal való összehasonlíthatósági szükség, hogy, érthetőbbé váljék, melyek azok a kassai zsidóság demográfiai fejlődés jellegzetességei, amelyek eltérőek nem csak az egész város lakosságához viszonyítva, hanem tágabb, országos összefüggésben, valamint Budapesthez viszonyítva.

A jelen szövegben vázlatosan vállalkozunk e kérdés megválaszolására. Részletesen csak egy terjedelmes tanulmány keretében lehetne foglalkozni ezzel a témával.

Mivelhogy az említett tanulmány Magyarországgal 1840-es évektől és Budapesttel részletesen az első világháború utáni korszakkal foglalkozik, Kassára vonatkozó rendelkezésre hasonló adatait ezzel a periódussal hasonlítom össze.

Kassán csak az 1850-es és '60-as években kezdődött a zsidóság számának növekedése. A 19. század 50-es éveiben megindul a zsidó lakosság bevándorlása és a Kassára költözők több mint negyven százalékát tette ki.

Kassán az 1870-es években, amikor zsidó lakosság összlétszáma elérte majdnem a kétezeret, lelassult a zsidóság arányának növekedése, majd a következő évtizedben gyorsul fel ismét.

1918 után hasonló demográfiai trend folytatódott és nem történt meg a törés mint Magyarországon és Budapesten.

Kassán a lakosság növekedésével párhuzamosan 1938-ig jelentősen emelkedett a zsidók száma. A harmincas évek folyamán a zsidó lakosság relatív növekedése meghaladta az össznépesség növekedési ütemét.

1844-től az utolsó, 1930-ban történt Csehszlovák köztársaságbeli népszámlálásig, a zsidó lakosság számaránya 21-szeresére nőtt, míg a város összlakossága ugyanez időszak alatt négyszeresére nőtt. Az 1938-as népszámlálás szerint Kassa zsidó lakosság aránya elérte az összlakosság tizenkilenc százalékát. A kassai zsidóság tevékenységének fokozatos korlátozása a társadalmi és gazdasági életben, a téglagyári gettóban való összegyűjtésével és az azt követő deportálásukkal ért véget. Egy május 4-én kelt dokumentum szerint Kassán több mint 13 000 zsidót tartottak nyilván. 1944. május 16. és június 2. között a deportáltakat a vonatok egyenesen Oswiecimbe szállították. A kassai zsidóság további demográfiai fejlődése és létezése is megszűnt. A JOINT 1945 októberében összeírt túlélő visszatért kassai (kassai lakcímmel rendelkező) zsidók száma majdnem két ezer volt.

Szűcs József

(Kuny Domokos Múzeum, Tata):

Félélet (emberi sorsok egy levelezés tükrében)

A tatai Kuny Domokos Múzeum 2022 őszén jutott hozzá – ajándékozás útján – egy bőröndhöz és egy utazóladához. Ezek egyikében néhány tucat iratra bukkantunk, de nem is sejtettük, milyen gazdag az anyag, hogy nem csupán egy élet körvonalazódik majd belőle, de egy elképesztő életút és fél évszázad keserű, sokszor fájdalmas története.

A fellelt iratok legnagyobb részét levelek teszik ki, a budapesti születésű, de tatai lakos Detre Istvánnak írt szerelmes, baráti, családi levelek. Valamennyi 1945 és 1948 között keletkezett. És mégis... Egy teljes életút (1922-1972) állítható össze belőlük: gyermekkor, iskolák, munkaszolgálat, Auschwitzban elpusztult szülők, szerelmek, kapcsolatok, egyetem, munkahelyek, kitüntetések, család, és egy botlás, egy hiba, mely végül öngyilkossághoz vezetett.

Döbbenetes, már-már hihetetlen mi fér bele egyetlen életbe. Megválaszolt és megválaszolatlan kérdések mentén járjuk végig egy emberi sors zivataros évtizedeit.

Vákv Marietta

(Kunszentmárton):

Zsidó kitelepítettek Kunszentmártonban az 1950-es években

Az 1950-es években Budapestről több ezer, a kommunista rendszer ellenségének minősített személyt telepítettek ki vidékre. Az előadás a Kunszentmártonba kitelepített zsidó származású emberek sorsát, megpróbáltatásait kívánja bemutatni. Elemzésre kerül az 1951-es kitelepítések politikai háttere, a kitelepített zsidók egyéni esetei, szociális-társadalmi hátterük, melyből kiderül, hogy korra, nemre való tekintet nélkül fosztották meg ezeket az „osztályellenségeket” az otthonuktól és költöztették őket vidékre, nehezen elviselhető körülmények közé.

Végső István

(Clio Intézet, Budapest):

„...a fehérterror hatására megtért...”. Töredékek a kiskunhalasi zsidók históriájából, 1744–1944

Az első zsidó, akit Kiskunhalas környékén összeírtak egy Ádám nevű gyapjúkereskedő volt. A 18. században már letelepedhettek, gyakorolhatták vallásukat és foglalkozásiukat. A 19. században egyleteik lettek, temetőt majd zsinagógát létesítettek. Kevés atrocitás mellett békességben éltek a dualizmus és a Horthy-korszak idején a katolikusok és reformátusok között. A vész-korszak miatt számos áldozatuk lett, de a holokauszt után is újjáéledt a hitközségük.